

1. Důchodové pojištění

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ **stáří, invalidity** nebo při **ztrátě živitele**. Ze základního důchodového pojištění se tedy poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Důchodové pojištění upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Výše důchodů se vypočítává ze dvou složek, a to ze základní výměry, která je stanovená pevnou částkou stejnou pro všechny důchodce, a z procentní výměry určené podle délky doby pojištění a výše výdělků. Každoročně dochází k valorizaci důchodů. Důchody se zvyšují v závislosti na růstu cen a růstu mezd.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení a orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

System základního důchodového pojištění je založený na **povinné účasti** a na **průběžném financování**. Jedná se o univerzální systém zabezpečující všechny ekonomicky aktivní osoby, jehož financování probíhá na základě solidarity mezi generacemi. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce. Určité odchylky v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí v případech, kdy jsou k rozhodování příslušné orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Pokud není uvedeno jinak, jsou v předkládaných tabulkách a grafech zahrnuty důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění – tzv. **důchody v civilním sektoru**. Nejsou v nich obsaženy údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Nárok na důchod vzniká splněním podmínek, které se liší u jednotlivých druhů důchodu.

Plný starobní důchod může být pobírán buď **po dosažení věkové hranice** (důchodového věku), a pak se jedná o řádný starobní důchod, nebo v zákonem stanovené době před dosažením důchodového věku, a pak se jedná o **předčasný starobní důchod**. Nárok na řádný i předčasný starobní důchod je zároveň podmíněn získáním potřebné doby pojištění. Při odchodu do předčasného důchodu je důchod krácen v souladu s tím, kolik času zbývá do dosažení důchodového věku. Při nesplnění potřebné doby pojištění na plný starobní důchod může pojištěnec po dosažení určené nižší doby pojištění a vyššího zákonem daného věku pobírat **poměrný důchod**. Tato situace nastává např. v případě, že daný člověk pracoval část života v zahraničí.

Invalidní důchod získá pojištěnec, jehož pracovní schopnost poklesla z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nejméně o 35 % a který nedosáhl věku 65 let. Aby mohl být invalidní důchod přiznán, musí být splněna též podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod, nejde-li o invaliditu vzniklou následkem pracovního úrazu, nemoci z povolání nebo z některých příčin souvisejících s obranou státu. Ve věku 65 let nárok na invalidní důchod zaniká a dochází k přeměně na starobní důchod. Podle míry poklesu pracovní schopnosti se invalidita dělí na **invaliditu prvního stupně** (pokles o 35 % až 49 %), **druhého stupně** (pokles o 50 % až 69 %) a **třetího stupně** (pokles o 70 % a více) a od toho se také odvíjí výše invalidního důchodu. Toto rozdělení platí až od začátku roku 2010. Do konce roku 2009 se invalidní důchody dělily na plné a částečné a tato změna je také zohledněna v předkládaných tabulkách. Od roku 2010 se invalidní důchody od věku 65 let transformují na důchody starobní ve výši dosud vypláceného invalidního důchodu.

Vdovský či **vdovecký důchod** mohou pozůstalí manželé pobírat pod podmínkou, že zemřelý(á) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo ke dni smrti splnil(a) podmínku potřebné doby pojištění k nároku na invalidní nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemřel(a) následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání). Pokud nejsou splněny další podmínky pro výplatu vdovského či vdoveckého důchodu, nárok na tyto důchody po jednom roce od smrti manžela nebo manželky zaniká. Podmínkami pro pokračování nároku na vdovský či vdovecký důchod jsou dosažení zákonem stanoveného věku, péče o nezaopatřené nebo závislé dítě, péče o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela (manželky) závislého na pomoci jiné osoby, anebo invalidita třetího stupně.

Sirotčí důchod náleží nezaopatřenému dítěti, jehož zesnulý rodič (osoba, která převzala dítě do péče na základě rozhodnutí soudu nebo do společné výchovy manželů) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo zemřel následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání); případně pokud zemřelý ke dni smrti získal alespoň polovinu doby pojištění potřebné pro vznik nároku na invalidní důchod (do roku 2012 celou dobu pojištění) nebo splnil podmínky nároku na starobní důchod. Nárok na sirotčí důchod zaniká nesplněním výše uvedených podmínek, zejména podmínky nezaopatřenosti dítěte (osvojením, zahájením výdělečné činnosti, ukončením studia, dosažením stanoveného věku apod.).

Uvedené druhy důchodů mohou být vypláceny samostatně, v takovém případě se jedná o tzv. **sólo důchody**. Vdovské a vdovecké důchody mohou být vypláceny **v souběhu** se starobním nebo invalidním důchodem (kombinované důchody). Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a zároveň starobního nebo invalidního důchodu, vyplácí se nejvyšší důchod v plné výši, včetně základní výměry a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry.

Kromě povinného základního důchodového pojištění podle zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění mají občané ČR možnost dobrovolné účasti na doplňkovém penzijním spoření (dříve penzijní připojištění) podle zákona č. 427/2011 Sb., které se od jiných spořicíh produktů odlišuje státními příspěvky a daňovými úlevami v závislosti na výši příspěvku účastníka a také možnou podporou od zaměstnavatele. Výše výplat dávek tohoto systému se na příjmech důchodců podílí zatím jen zanedbatelnou měrou.

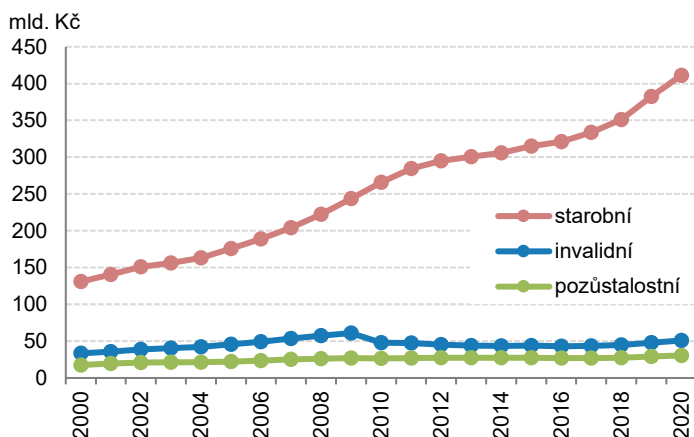
V letech 2013 až 2015 fungoval ještě tzv. druhý pilíř důchodového systému, dobrovolné fondové penzijní spoření, které ovšem bylo ke konci roku 2015 zrušeno a úspory z něj převedeny účastníkům na bankovní účet či doplňkové penzijní spoření (penzijní připojištění).

Současné uspořádání českého důchodového systému je ustaveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Od nabytí účinnosti tohoto zákona následně docházelo k přijímání řady dalších reformních opatření s cílem reagovat na měnící se ekonomickou, sociální nebo demografickou situaci a zabezpečovat stabilitu, dlouhodobou udržitelnost systému a zároveň sociální adekvátnost důchodů. K nejvýznamnějším novelám zákona o důchodovém pojištění patřil zákon č. 306/2008 Sb. účinný v od 1. ledna 2010, který mimo jiné nově vymezil invaliditu, a zákon č. 220/2011 Sb., který řešil především dopady nálezu Ústavního soudu ohledně způsobu stanovení výpočtového základu pro výpočet procentní výměry důchodu a výše tzv. redukčních hranic.

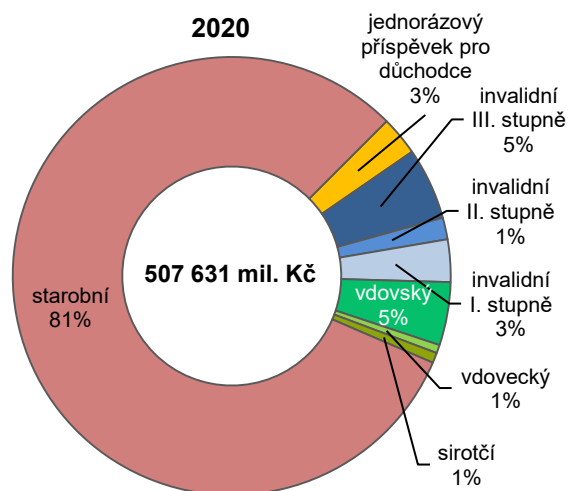
Dávky důchodového pojištění v roce 2020

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchody, jsou počet důchodců a výše důchodů měněná především valorizacemi. Nejvyšší podíl na výdajích na důchody mají výdaje na starobní důchody. To je dáno jak nejvyšším počtem starobních důchodců z celkového počtu příjemců důchodů, tak i nejvyšší úrovní starobních důchodů v porovnání s výší ostatních druhů důchodů. Ke snížení podílu výdajů na invalidní důchody v roce 2010 došlo v důsledku toho, že zákonem o důchodovém pojištění byly invalidní důchody osob starších 65 let transformovány na důchody starobní.

Graf 1.1 Výdaje na důchody podle druhu důchodu

Pozn.: čisté výdaje v roce bez záloh poštám na výplatu důchodů; civilní sektor.
Zdroj dat: ČSSZ

Celkové výdaje na důchody

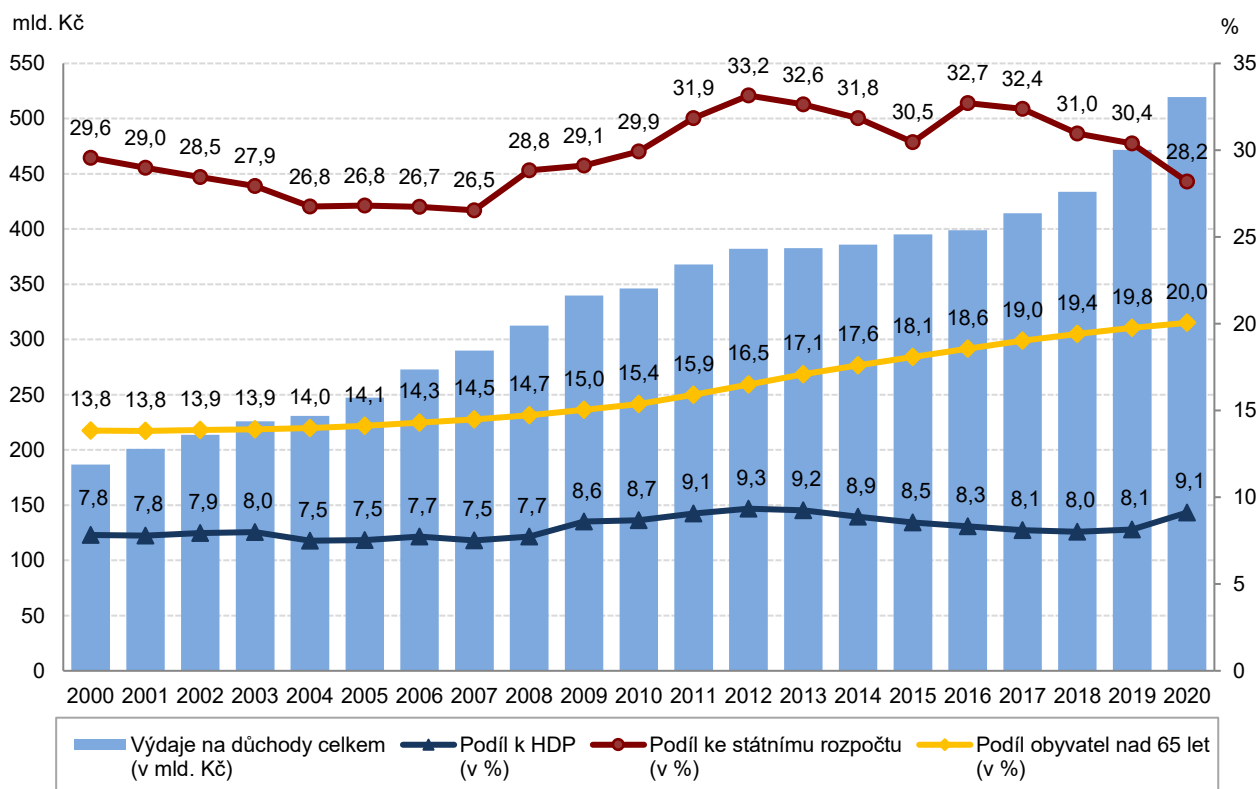
Celkové výdaje na důchody včetně výdajů na důchody ozbrojených složek dosáhly v roce 2020 hodnoty 520 mld. Kč, což představovalo 9,1 % hrubého domácího produktu (HDP). Meziroční nárůst výdajů vzhledem k HDP o téměř jeden procentní bod (v roce 2019 to bylo 8,2 %) byl kromě absolutního růstu výdajů zapříčiněn také poklesem domácí ekonomiky v souvislosti s pandemií Covid-19. Výdaje na dávky důchodového pojištění se na státním rozpočtu od roku 2010 podílely v rozmezí 30 a 33 %. V roce 2020 tento podíl poklesl na 28,2 %.

Výdaje na **důchody příslušníků ozbrojených složek** Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti dosáhly v roce 2020 částky 11,9 mld. Kč, tj. o 7,6 % (845 mil. Kč) více než v roce předchozím. Důchody bývalých příslušníků ozbrojených složek se v roce 2020 podílely 2,3 % na celkových výdajích státu na důchodové pojištění. Tito příslušníci však kromě důchodů pobírají od státu i výslužné podle odsloužených let.

Výdaje na **důchody civilního sektoru** (nezahrnuje údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti) v roce 2020 meziročně vzrostly o 10 % (47 mld. Kč) na úroveň 507,6 mld. Kč. Tento nárůst byl způsoben zejména růstem výdajů na starobní důchody (nárůst o 29 mld. Kč), výdaje na invalidní a pozůstalostní důchody vzrostly dohromady o 4,6 mld. a dalších 14,7 mld. připadlo na jednorázový příspěvek pro důchodce v hodnotě 5 000 Kč.

Počty starobních důchodců a s nimi spojené celkové výdaje na důchody, jsou pochopitelně ovlivňovány zvyšujícím se počtem osob ve starších věkových skupinách. Podíl obyvatel ve věku nad 65 let v roce 2020 dosáhl 20 % a podle prognóz demografů bude i nadále narůstat.

Graf 1.2 Výdaje na důchody celkem a jejich podíl k HDP a ke státnímu rozpočtu

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ, MF, státní závěrečný účet

Počet příjemců důchodů

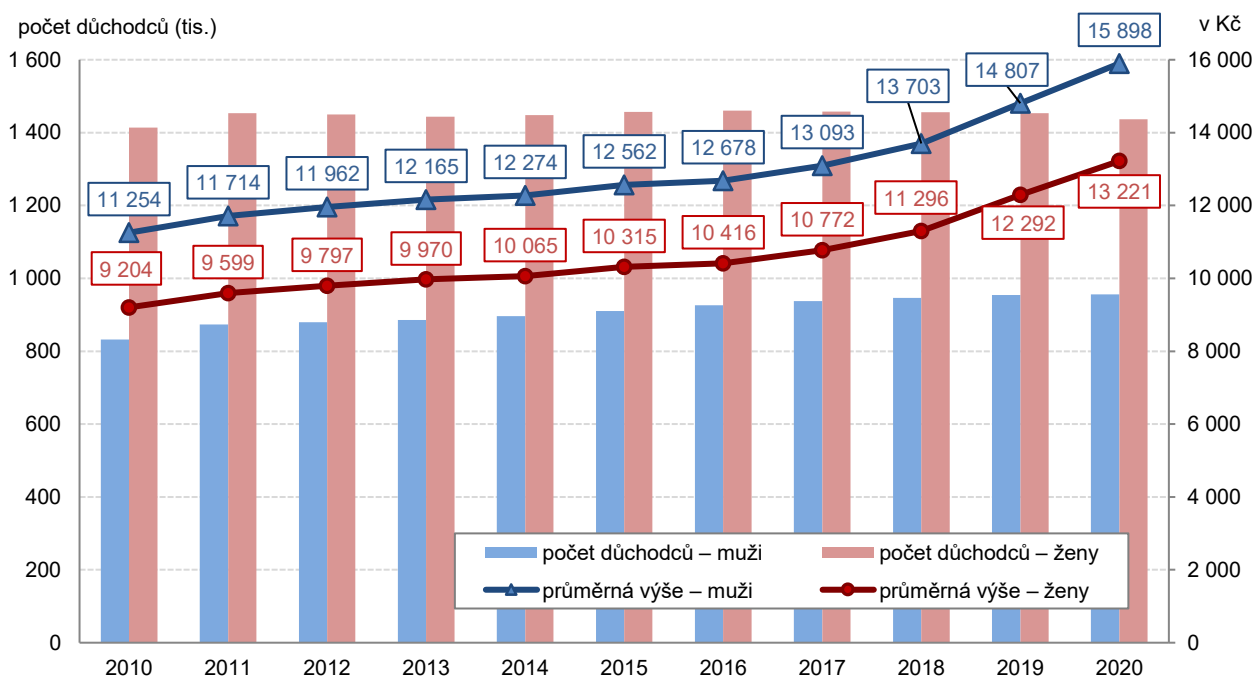
Celkový počet příjemců důchodů, nehledě na druh důchodu, se v roce 2020 meziročně snížil o 16 tis. osob. Naposledy došlo k poklesu počtu důchodců v roce 2013. Podle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) pobíralo v Česku ke konci roku 2020 některý z důchodů 2 881,4 tisíce osob, což odpovídá 26,9 % populace. Přes 2 400 tisíc osob, tedy 83 % ze všech důchodců, pobíralo důchod starobní. V populaci mužů pobíralo některý z důchodů 23 %, mezi ženami to byl 31% podíl.

V delším časovém horizontu počet příjemců důchodů v návaznosti na demografický vývoj a stárnutí populace (vzhledem k dominantnímu zastoupení starobních důchodců) spíše roste. V porovnání se situací před deseti lety v roce 2020 bylo příjemců všech druhů důchodů o 2,2 % více, absolutně o 62 tis. osob.

Počet starobních důchodců meziročně poklesl o 14,3 tisíce, v roce 2020 tak pobíralo starobní důchod (vč. souběhu s vdovským nebo vdoveckým) 959 tis. mužů a 1 442 tis. žen – celkem výše zmíněných 2,4 mil. osob. Je to o 140 tisíc (6 %) osob více v porovnání se situací před deseti lety. Zatímco u mužů došlo v roce 2020 meziročně k mírnému nárůstu počtu starobních důchodců o 2,4 tisíce osob, u žen byl zaznamenán pokles počtu příjemkyň o téměř 17 tisíc. Mezi starobními důchodci převažují ženy, z deseti osob pobírajících v roce 2020 starobní důchod bylo šest žen. Vyšší zastoupení žen mezi důchodci souvisí jednak s tím, že se v průměru dožívají vyššího věku, a také s tím, že především v minulosti odcházely do důchodu dříve než muži. Průměrný věk starobních důchodců (za obě pohlaví dohromady) činil 71 let.

Tři čtvrtiny ze starobních důchodců pobíraly v roce 2020 starobní důchod samostatně – sólo (1 811 tis. osob) a zbylá jedna čtvrtina osob (589 tis.) pobírala starobní důchod v kombinaci s vdovským či vdoveckým důchodem.

Graf 1.3 Plné starobní důchody podle pohlaví – počet důchodců a průměrná výše důchodu v Kč

Pozn.: průměrná výše pouze sólo starobních důchodů, vyplácených samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem

Zdroj dat: ČSSZ

Počet i podíl osob odcházejících do předčasného starobního důchodu roste. V roce 2020 pobíralo 653 tisíc osob starobní důchod, který byl přiznán předčasně, tedy 27 % ze všech příjemců plného starobního důchodu. Z mužů pobírajících starobní důchod má předčasný 29 %, naproti tomu žen s předčasným důchodem je 26 % ze všech starobních důchodkyň. Před deseti lety tvořili příjemci předčasných starobních důchodů 19 %. Mezi nově přiznanými starobními důchody tvořily loni ty předčasné dokonce 37 %. Odložený odchod do důchodu naopak využilo v roce 2020 pouze 0,7 % ze všech nových starobních důchodců.

Poznámka: Celkový počet důchodců se výrazně zvýšil v roce 2011, což bylo způsobeno zvýšením zájmu o odchod do předčasného důchodu při očekávaných změnách zákona o důchodovém pojištění. Pojištěnci, kteří předpokládali, že způsob výpočtu důchodu přiznaného po 29. září 2011 pro ně bude nevýhodný, se často rozhodli pro odchod do předčasného starobního důchodu před 30. září 2011, aby využili původní způsob výpočtu důchodu. To vedlo k rekordnímu nárůstu počtu přiznaných předčasných starobních důchodů.

Dalším typem důchodu je **důchod pro invaliditu**, který v roce 2020 pobíralo 418 tis. osob, tj. 6,4 % obyvatel ve věku 18 až 64 let. Invalidní důchod pro invaliditu III. stupně pobíralo v roce 2020 celkem 168 tis. osob, pro invaliditu II. stupně 77 tis. osob a pro nejnižší stupeň invalidity 173 tis. osob. Celkový počet invalidních důchodců meziročně klesl o 1,3 tisíce. Zatímco počty příjemců invalidního důchodu I. a II. stupně mírně rostly, počet příjemců invalidního důchodu III. stupně se snížil o 5,4 tisíce. Muži častěji oproti ženám dosáhnou na invalidní důchod invalidity III. stupně (44 % mužů vs. 37 % žen ze všech invalidních důchodců daného pohlaví), ženy naopak častěji pobírají invalidní důchod I. stupně (45 % vs. 38 %). Průměrný věk příjemce invalidního důchodu se pohybuje kolem 50 let a platí, že s věkem se zastoupení osob s invalidním důchodem v populaci zvyšuje.

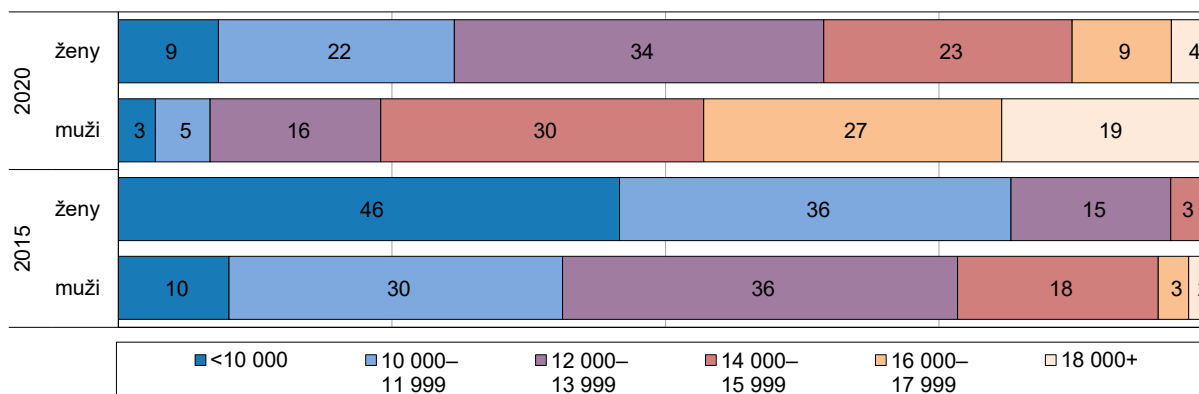
Počty příjemců **vdovských a vdoveckých důchodů** dále klesaly, meziročně celkem o 9,6 tisíce. Ze všech vdovských/vdoveckých důchodů bylo v roce 2020 pouze 25 tisíc (4,1 %) vypláceno samostatně, naprostá většina (596 tis.) byla vyplácena tzv. v souběhu, tedy zároveň se starobním, popřípadě invalidním důchodem. Ze všech příjemců vdovských/vdoveckých důchodů tvořily ženy 84 %, což koresponduje s nadějí dožití, která je u žen vyšší než u mužů. Dlouhodobě dochází ke snižování počtu samostatně vyplácených vdovských a vdoveckých důchodů, což souvisí s tím, že je stále častěji využívána možnost odchodu do předčasného starobního důchodu a také s narůstající nadějí dožití, takže stále častěji ovdoví osoby ve vyšším věku, které v době ovdovění již pobírají starobní důchod.

Sirotčí důchod dostávalo 38 tisíc osob, o 500 více, než v roce 2019.

Průměrná výše důchodů

Průměrná výše vyplácených důchodů je ovlivňována především zvyšováním vyplácených důchodů. Na její růst působí též tzv. generační obměna, jejímž důsledkem je, že průměrná výše vyplácených důchodů by rostla, i kdyby důchody nebyly valorizovány. Zanikají totiž důchody starších důchodců, které jsou v průměru nižší než důchody nově přiznávané. V zásadě tedy platí, že čím déle jsou důchody vypláceny, tím jsou jejich výše nižší ve vztahu k ostatním důchodům. Tyto rozdíly jsou zapříčiněny mzdovým vývojem, změnami ve způsobu výpočtu nově přiznaných důchodů a valorizacemi důchodů, které existující rozdíly vesměs zvyšují.

Graf 1.4 Příjemci sólo starobních důchodů podle výše důchodu (v Kč) k 31. 12. (%)

Pozn.: pouze plné starobní důchody, vyplácené sólo (samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem)

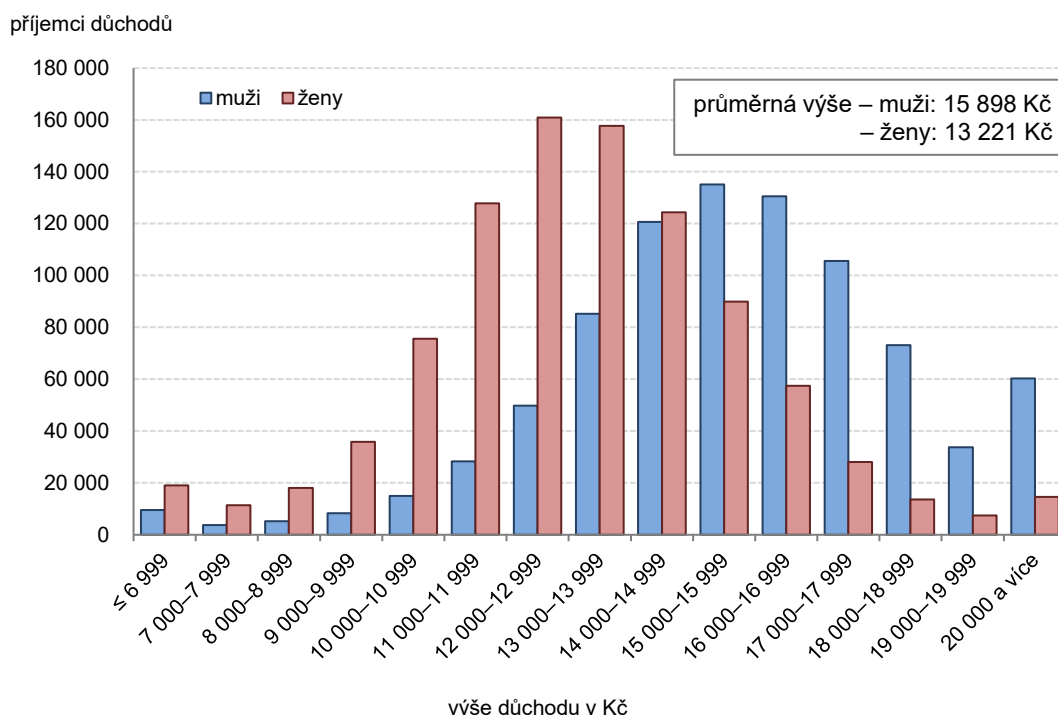
Zdroj dat: ČSSZ

V prosinci roku 2020 vzrostla průměrná výše sólo vypláčených plných starobních důchodů meziročně o 7,5 % (1 015 Kč) na 14 502 Kč a představovala tak 40,0 % průměrné hrubé mzdy a 52,8 % čisté mzdy. Průměrná měsíční výše plného starobního důchodu vypláčeného sólo je u žen dlouhodobě nižší než v případě mužů. V prosinci 2020 dosahoval průměrný starobní důchod žen (vypláčený sólo) úrovně 83 % stejného druhu důchodu u mužů, v absolutním vyjádření to bylo téměř o 2 700 Kč méně. Zatímco ženy pobíraly v průměru 13 221 Kč, muži 15 898 Kč.

Průměrná výše sólo invalidního důchodu III. stupně dosahovala v prosinci 2020 hodnoty 12 726 Kč, u II. stupně invalidity 8 532 Kč a pro nejnižší stupeň to bylo 7 366 Kč. Muži měli v průměru vyšší důchody než ženy, rozdíly ale nebyly tak velké jako u starobních důchodů, pouze v rámci stokorun.

Průměrná výše vdovského důchodu (vypláčeného sólo) dosahovala na konci roku 2020 9,5 tis. Kč, samostatně vypláčené vdovecké důchody 8,5 tis. Kč. Průměrná výše sirotčího důchodu se neliší v závislosti na pohlaví a na konci roku 2020 dosahovala 7,6 tis. Kč.

Graf 1.5 Příjemci starobních důchodů podle měsíční výše k 31. 12. 2020

Pozn.: pouze plné starobní důchody, vypláčené sólo (samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem)

Zdroj dat: ČSSZ

Regionální srovnání

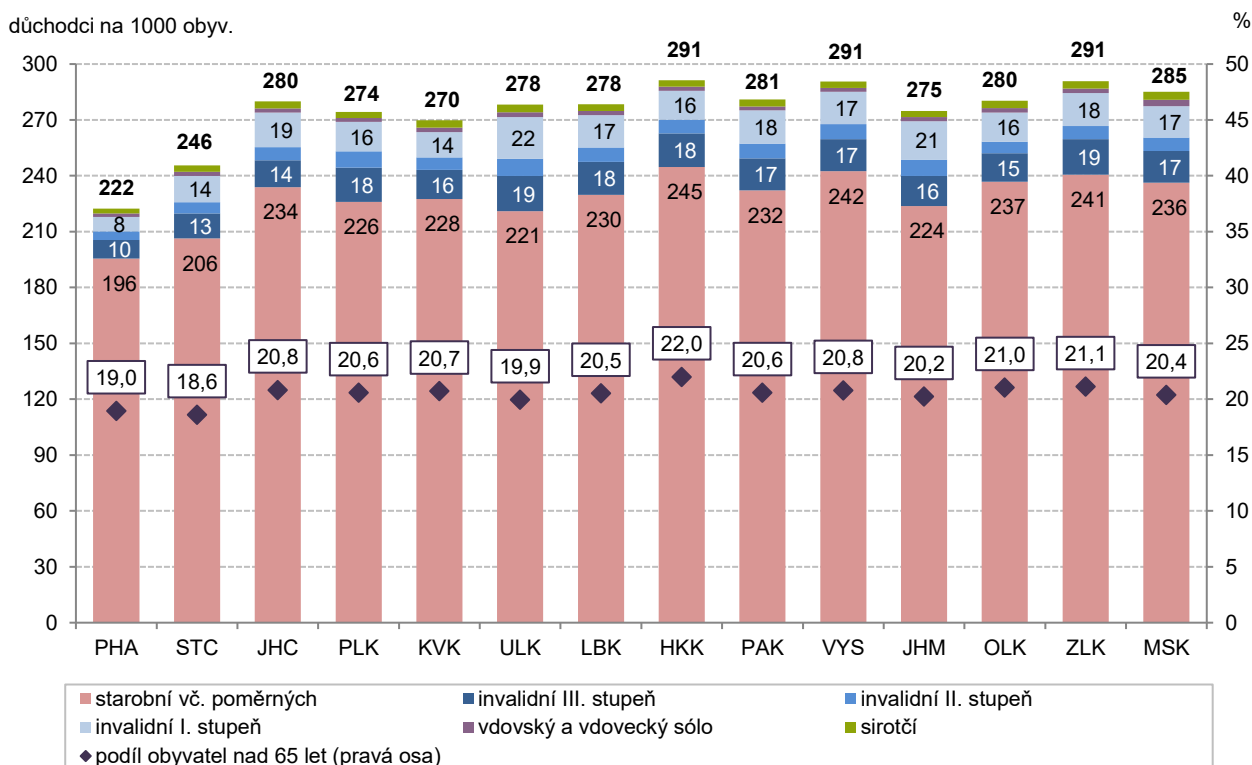
Počty důchodců v jednotlivých krajích jsou z největší části určeny velikostí daného kraje a dále věkovou a pohlavní strukturou jeho obyvatel. Vzhledem k tomu, že starobní důchodci představují drtivou většinu všech příjemců důchodů, je věkové složení kraje nejzásadnější. Nejvyšší podíl příjemců důchodu byl v roce 2020 evidován v krajích Královéhradeckém, Zlínském a Vysočina, kde na 1000 obyvatel daného kraje připadalo 291 důchodců, z čehož bylo přes 240 starobních. Královéhradecký kraj s 22% podílem osob starších 65 let je zároveň nejstarším krajem České republiky. Na opačném konci žebříčku jsou hlavní město Praha a Středočeský kraj. V obou krajích bylo zastoupení důchodců všech druhů menší než čtvrtina populace, konkrétně 222, respektive 246 příjemců důchodu na 1000 obyvatel. Hlavní město Praha je v tomto ohledu specifické, jelikož nejnižšího podílu důchodců na počtu obyvatel je zde dosaženo i přes pouze lehce podprůměrné zastoupení osob nad 65 let (19 %). V Praze je nižší zastoupení nejen starobních, ale

i invalidních důchodců a je zde také nejnižší podíl starobních důchodců, kterým byl důchod přiznán předčasně (před dosažením důchodového věku).

V průměru za celou Českou republiku ke konci roku 2020 připadalo na 1000 obyvatel celkem 269 příjemců důchodů, z toho bylo 224 starobních důchodců, 39 invalidních důchodců, 2 příjemci samostatně vyplácených vdovského či vdoveckého důchodu a 4 příjemci důchodu sirotčího.

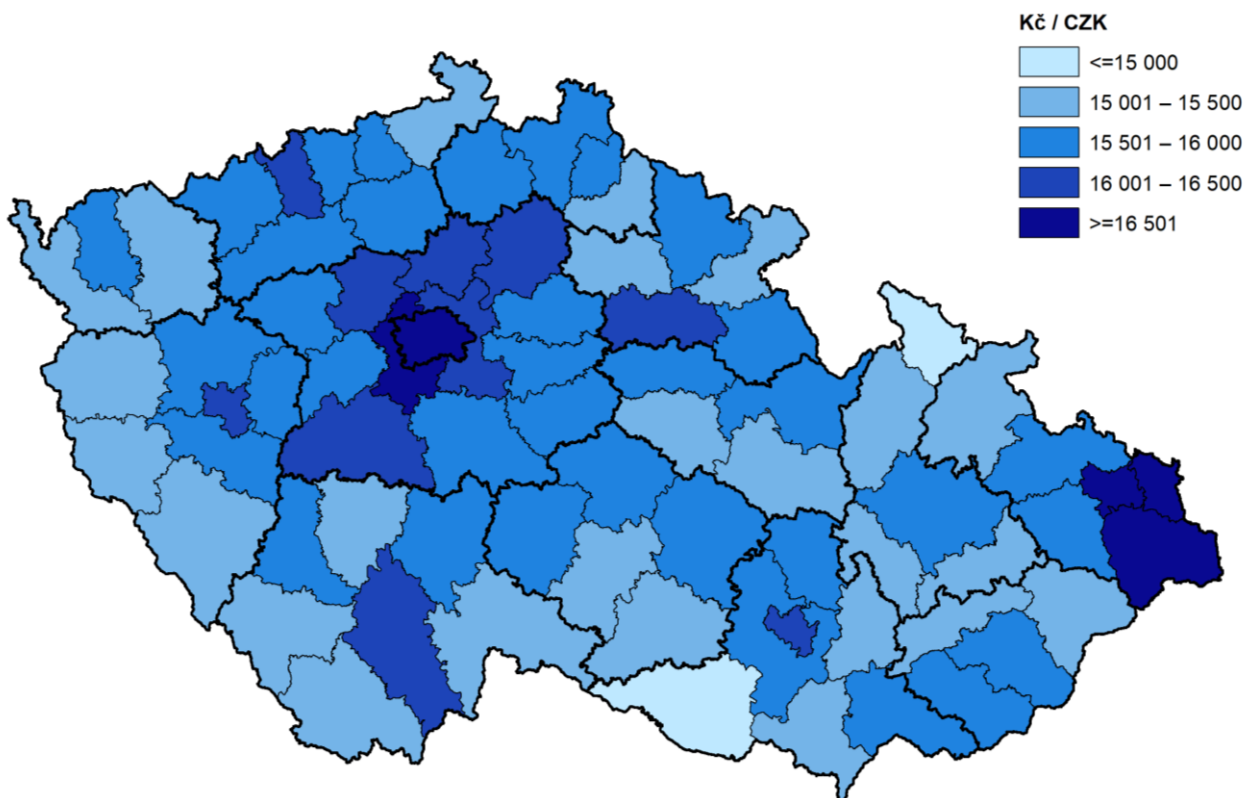
Průměrná výše starobního důchodu se regionálně liší (viz obr. 1.1 a 1.2), zároveň se také výrazně liší mezi muži a ženami. Pokud se zaměříme na ženy pobírající nejvyšší starobní důchody (např. v Praze, Brně a dalších okresech jako např. Hradec Králové, Mladá Boleslav, České Budějovice nebo Praha – východ a Praha – Západ), zjistíme, že výše jejich starobního důchodu nedosahuje výše starobních důchodů mužů v žádném z okresů. Nejvyšší starobní důchod pobíraly ženy v roce 2020 v Praze, průměrná výše činila 14 344 Kč, a naopak nejnižší v okrese Karviná (12 284 Kč). V Karvině naopak muži pobírali nejvyšší starobní důchody, průměrná výše činila 17 359 Kč. Nejnižší starobní důchody mužů byly vypláceny v okrese Znojmo, v průměru šlo o částku 14 608 Kč.

Graf 1.6 Příjemci důchodů na 1 000 obyvatel podle druhu důchodu a krajů a podíl osob nad 65 let v krajích v roce 2020

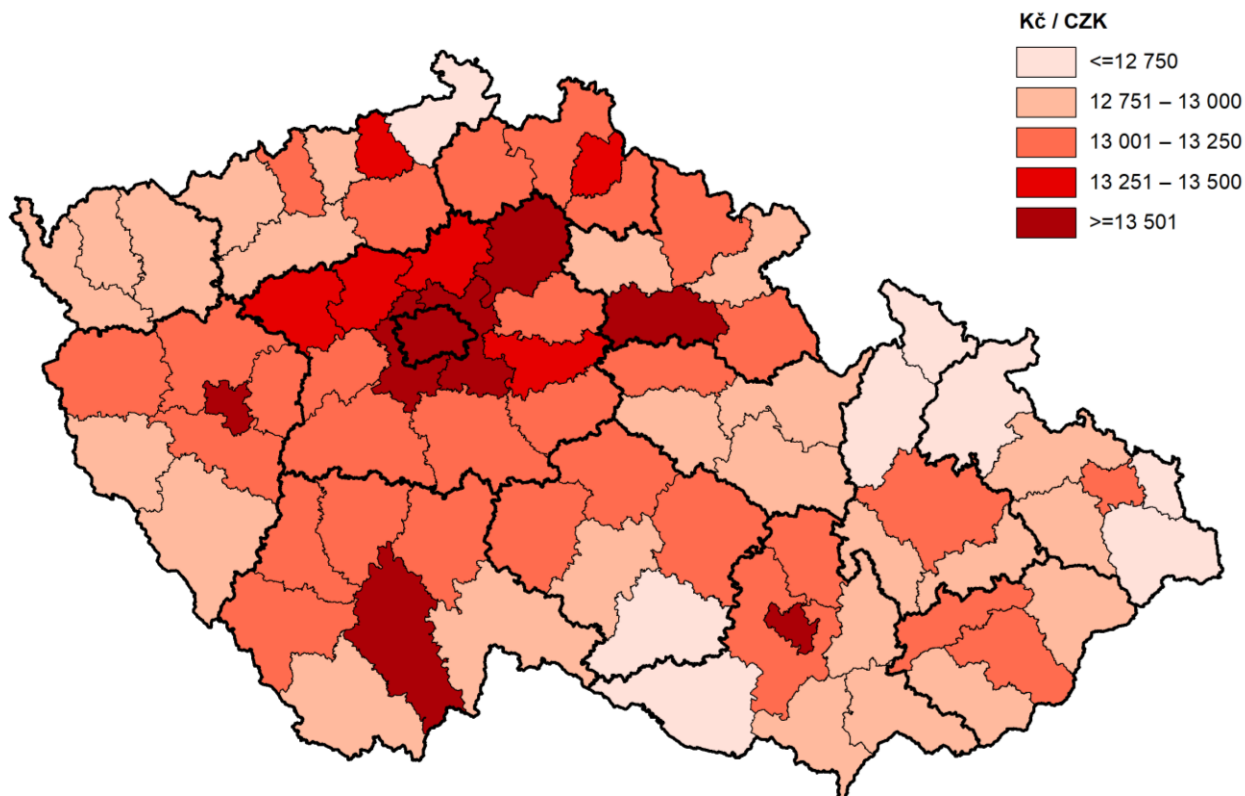
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.1 Průměrná výše starobního důchodu, muži, prosinec 2020

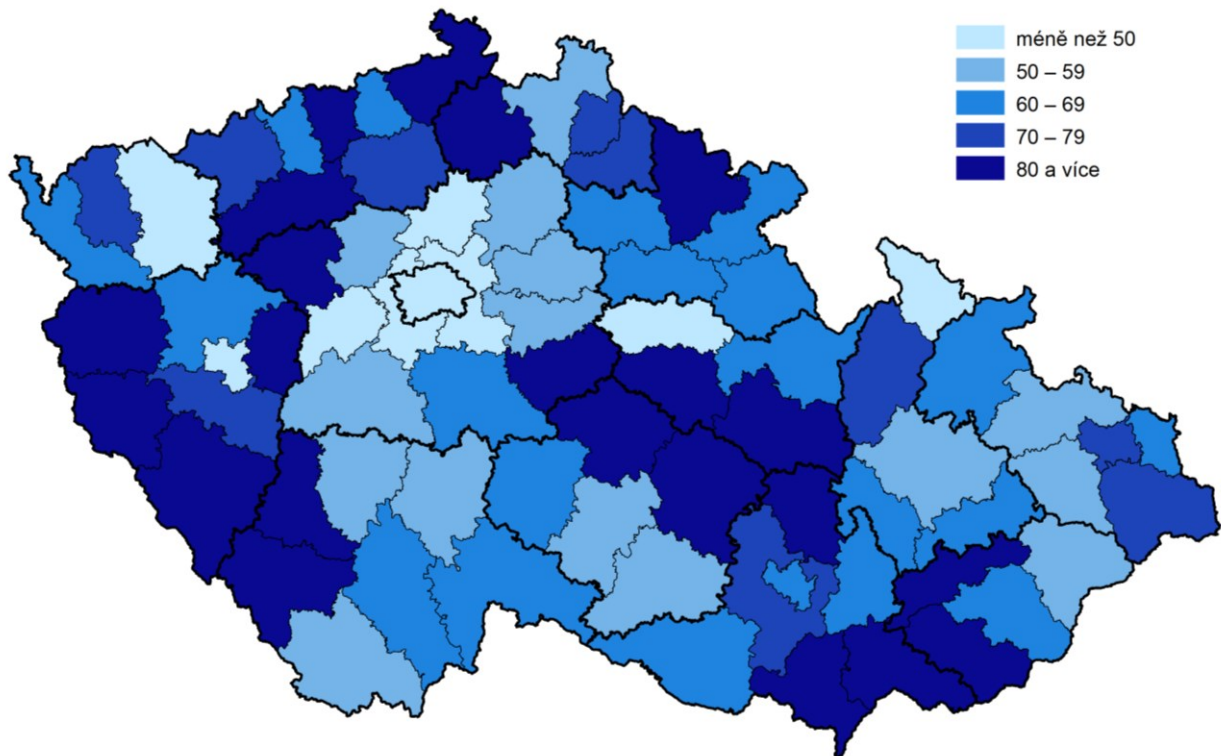
Pozn.: Jedná se o plné starobní důchody vyplacené sólo.
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.2 Průměrná výše starobního důchodu, ženy, prosinec 2020

Pozn.: Jedná se o plné starobní důchody vyplacené sólo.
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.3 Příjemci invalidního důchodu na 1 000 obyvatel ve věku 18–64 let, 2020

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Další informace o důchodovém pojištění jsou dostupné na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/> nebo na internetových stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) <https://www.cssz.cz/statisticke-rocenky>.